

Vasilij Melik — Peter Vodopivec

SLOVENSKI IZOBRAŽENCI IN AVSTRIJSKE VISOKE ŠOLE, 1848—1918

Razširjeno besedilo predavanja na mednarodni konferenci Univerze in študenti 18. septembra 1983 na Dunaju. Melik je napisal poglavja I, II, III in VIII, Vodopivec poglavja IV, V, VI in VII.

I

Če govorimo o visokošolskih študentih s slovenskega narodnostnega ozemlja, moramo razlikovati, že zaradi ureditve in geografske razporeditve univerz, več časovnih obdobij. Prvo sega nekako do konca 16. stoletja; to je čas, ko so bile najbližje univerze najprej v Italiji (od 1222 naprej v Padovi, kamor so naši ljudje precej hodili študirat, nekateri pa so tu postali profesorji), potem pa od 14. stoletja naprej še v Pragi, Krakovu, na Dunaju. Drugo obdobje se začne, ko je v habsburških deželah, kamor je spadalo, tudi devet desetih slovenskega ozemlja, zmagal katolicizem nad reformacijo in ko so prevzeli jezuiti v njih vodstvo skoraj celotnega srednjega in visokega šolstva. Ustanovili so vrsto novih šolskih središč, kjer so poleg srednjih šol v okviru svojih kolegijev organizirali tudi delen ali popoln študij filozofije in teologije. Nekatera teh središč so bila s posebnim vladarjevim privilegijem povzdignjena v univerzo in so imela pravico podeljevanja akademskih naslovov (tako Gradec ali Innsbrück), druga pa te pravice niso dobila (tako Ljubljana, Celovec ali Gorica). Tretje obdobje se začne z reformo avstrijskega visokega šolstva po revoluciji 1848. O tem obdobju bomo tu govorili.

II

Že od srede 18. stoletja naprej je država stremela po dvigu šolstva na višjo stopnjo, obenem pa si je tudi prizadevala, urediti ga bolj racionalno, to je, opustiti ga v manjših središčih in ga razvijati v večjih, kjer bi bil zato kvalitetnejši. Podaljšanje gimnazije za dve leti je absorbiralo dotedanji filozofski študij. Ta in druge reforme so v letih 1848 in 1849 ukinile liceje. Od višjih šol so ostala na Slovenskem in v bližini samo škofijska bogoslovna učilišča.¹

Revolucija 1848 je prinesla zahtevo po ustanovitvi univerze v Ljubljani. Ta zahteva je bila deloma nadaljevanje podobnih hotenj, kakor jih je kranjska dežela kazala že dostikrat poprej, deloma pa je bila nekaj popolnoma novega. Slovenski politični nacionalni program, ki je zdaj prvič stopil v javnost, je vseboval zahtevo po slovenski univerzi. S tem je vprašanje univerze v Ljubljani postalo predmet narodnostnega boja. Začelo se je razbijati nekdanje soglasje kranjskega deželnega plemstva, meščanstva in izobraženstva glede kulturnih vprašanj. Nastali sta dve nacionalni stranki: Slovenska je zahtevala slovensko univerzo. Proti njej so bili vsakršnemu nacionalizmu sovražni ljudje starega kova, ki pa se jim je zdela nemščina samoobsebi razumljivo jezik vseh izobražencev. Proti njej je bila nemška stranka. Za razumevanje njenega mišljenja naj navedemo besede, ki jih je izrekel v kranjskem deželnem zboru 28. januarja 1863 grof Anton Aleksander Auersperg, znani Anastasius Grün:

¹ Za zgodovino višjega šolstva in boja za slovensko univerzo glej predvsem: J. Polec: Ljubljansko višje šolstvo v preteklosti in borba za slovensko univerzo. V zborniku Zgodovina slovenske univerze v Ljubljani do leta 1929. Ljubljana 1929. V. Schmidt: Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem. 3 delj. Ljubljana 1963—1966. F. Zwittler: Višje šolstvo na Slovenskem do leta 1918. V zborniku Petdeset let slovenske univerze v Ljubljani. Ljubljana 1969.

»Kranjska . . . leži . . . z vso etnografsko skupino Slovencev na nemškem kulturnem ozemlju . . . Njena omika živi in uspeva pod vplivom nemškega duhá, nemške omike. Tako je bilo in je in tako, če Bog dá, naj tudi ostane. Kar ima Kranjska blaginje, duševnih dobrin, pravnih inštitucij in drugih prednosti, ki jo v njeno dobro razlikujejo od drugih slovanskih rodov, se mora zanje zahvaliti vplivu nemškega duhá . . . Nemški jezik je tu dota vsakega izobraženca, postal je splošno premoženje, poleg deželnega jezika živi živahno življenje, daje našemu ljudstvu ključ do bogastev znanosti, ključ do zvez s svetom . . . Naj se blagozveneči, lepi deželni jezik kultivira, razvija, bogati, oblikuje, naj dobi svoje pravice v šoli, cerkvi in uradu, naj dobi krila za višji vzlet v idealni svet, toda pustite poleg njega veljati tudi nemščini v njenem pomenu, v njeni veliki nalogi, v njenem namenu tudi za to deželo . . . V interesu, v imenu in v dobro ljudstva tega nemškega kulturnega ozemlja ne smemo opustiti, dolžni smo ga ohraniti, moramo ga ohraniti.«² Mnogi ob poveličevanju nemške kulture niso pokazali za Slovence nobenega razumevanja in so gledali na slovenščino zviška kot na nerazvit in nekulturn jezik. Vprašanje univerze v Ljubljani se je presojalo ves čas z nemškega ali slovenskega nacionalnega vidika, skoraj nikdar s trezno, stvarno in objektivno presojjo, zato tudi ni bilo dovolj razumevanja za vmesne, kompromisne rešitve. Najbolj pogosto navajani argument, da Slovenci za univerzo še niso zreli, ker nimajo dovolj razvite znanstvene literature, je vedno bolj izgubljal veljavo. V 19. stoletju so, v začetku zelo skromno, potem pa čedalje hitreje, nastajala slovensko pisana znanstvena dela, se je oblikovala slovenska znanstvena terminologija. Nekaterne stroke so napredovale hitreje kakor druge, na splošno pa lahko rečemo, da je bil v začetku 20. stoletja slovenski znanstveni jezik že izoblikovan. Z nemške strani so nekateri ta razvoj opazili, nekateri pa ne. Ti so leta 1901 v polemikah o ljubljanski univerzi uporabljali iste trditve o nerazvitosti slovenskega jezika kakor 40 let prej.³

Težnja po univerzi v Ljubljani za časa habsburške monarhije ni bila uresničena. Nekatera slovenska predavanja za prvi letnik pravnega študija so bila 1848 Ljubljani odobrena. Poleti 1849 so jih predstavili na graško univerzo, 1854 pa zaradi pomanjkanja slušateljev opustili. Po začetku ustavne dobe so se zahteve po slovenski univerzi, pravni akademiji ali vsaj nekaterih slovenskih predavanjih pojavljale od časa do časa, tako na primer za časa taborov 1868/71. Tedaj je vlada Potočkega odobrila vpeljavo slovenskih predavanj za predmete judicijalnega državnega izpita na univerzi v Gradcu, toda parlament jo je naslednje leto (1871) zavrnil. Močno so porasle zahteve po slovenski univerzi po Badenijevih jezikovnih naredbah in boju proti njim, protinemških izgredih v Pragi in štrajku nemških študentov v začetku leta 1898. Odtlej se pojavljajo zdaj z večjo, zdaj z manjšo intenzivnostjo na različnih zborovanjih, v ljubljanskem občinskem svetu, v deželnem zboru in v parlamentu. Februarja 1898 v kranjskem deželnem zboru postavljeni zahtevi po slovenski univerzi predstavniki nemške stranke na Kranjskem ni načelno nasprotoval. Rekel je, da »mora s stališča uradovanja v slovenščini vsak uviden in pošten politik priznati, da je zaželjena kolikor najbolj mogoče skrbna ureditev izobrazbe v slovenskem jeziku; posebej za one uradnike, ki so poklicani, uradovati v tem jeziku«. Predlagal je »ustanovitev univerze v Ljubljani, na kateri bi bila poleg predavanj v nemščini v posameznih strokah primerno upoštevana tudi predavanja v drugih deželnih jezikih južnih kronovin«. ⁴ Deželni zbor je sklenil, naj bi se univerza imenovala Cesarja Frana Josipa I. vseučilišče, ustanovil je vseučiliški fond in dvojje ustanov za Slovence; »ki bi imeli voljo habilitovati se na modroslovni ali pravoslovni fakulteti kakega avstrijskega vseučilišča za privatne docente«. ⁵ V veliki debati v državnem zboru 6. decembra 1901 o nujnem predlogu ustanovitve jugoslovanske univerze s pravno, filo-

² Bericht über die Verhandlungen des krainischen Landtages. Seja 28. 1. 1863.

³ Glej polemiko v poslanski zbornici dunajskega parlamenta 6. decembra 1901.

⁴ Obravnave deželnega zbora kranjskega — Verhandlungen des krainischen Landtages. 39. zvezek. Ljubljana 1898. Str. 236, 237.

⁵ Prav tam, str. 497, 498.

zofsko in teološko fakulteto so bili nekateri poslanci istega mnenja kot vsenemec Berger, ki je dejal, da »ne bo samo udarec proti Nemcem v Avstriji, če bomo imeli vrsto drugih, tujejezičnih, prav nič potrebnih univerz⁶— ne, to bo to bo pričetek začetka konca Avstrije«. Drugi so spet imeli slovenske težnje za megalomanske in Pommer je zaključil svoj govor z besedami: »Čez sto let pridite spet s takim nujnim predlogom; takrat bo morebiti mogoče ustanoviti slovensko univerzo, potrebe po njej ali celo nujne potrebe po njej pa po mojem mnenju tudi tedaj ne bo«. Nujnost je bila odklonjena, toda naučni (prosvetni) minister vitez dr. Wilhelm Hartel, ki se je bil tudi izrazil proti nujnosti, češ da se tako težavnega vprašanja ne da rešiti na ta način, je izjavil: »Kadarkoli mi boste iz vaših narodnih krogov, priporočili kakega nadarjenega študenta, tudi za akademski poklic, ga bom gotovo podprl, kolikor morem«. Res je v naslednjih letih študiralo 7 juristov, ki so vsi pozneje postali profesorji na ljubljanski pravni fakulteti, in še nekaj drugih na univerzah v Berlinu, Leipzigu, Bonnu, Heidelbergu in Münchnu.

24. junija 1905 je minister Hartel izjavil, da je »vlada odločena začeti s potrebnimi poizvedovanji in dogovarjanji o morebitni ustanovitvi pravne fakultete in da upa, da bo lahko v doglednem času nastopila s konkretnimi predlogi«. S tem je bil v boju za univerzo dosežen največji uspeh. Nadaljevanje prizadevanj ni bilo najbolj uspešno; slovenski politiki in državni poslanci so tudi zelo nes pametno povezovali akcijo za slovensko univerzo z absolutnim odklanjanjem italijanske in so s tem izgubili dosti dotedanjih simpatij.

III

Številčne rasti slovenskih študentov na avstrijskih visokih šolah žal ne moremo spremljati tako, kakor bi želeli. Statistisches Jahrbuch in za njim Österreichische Statistik sta objavljala vsako leto dragocene podatke o šolstvu in visokem šolstvu. Zajemala sta študente po materinskem jeziku, deželni pripadnosti, državljanstvu in veri. Vendar manjkajo podatki o materinskem jeziku za veterinarsko visoko šolo do leta 1907, za visoke kmetijske in gozdarske šole pa jih sploh ni. Če primerjamo delež študentov neke narodnosti z deležem prebivalstva te narodnosti v vsem avstrijskem prebivalstvu, bi morali pri primerjavi izločiti vse inožejske študente. To pa je žal samo deloma mogoče, saj razdelitev študentov po državah in deželah za nekatere šole (na primer za teološke šole) manjka, pa tudi tam, kjer imamo podatke na razpolago, ne moremo razporediti študentov enega materinskega jezika po deželni in državni pripadnosti. Po objavljenih podatkih Statistične centralne komisije sicer vemo, koliko je bilo med študenti Slovencev, prav tako, koliko je bilo študentov iz Kranjske, Štajerske itd., ne vemo pa, koliko je bilo med štajerskimi ali kranjskimi študenti Slovencev, koliko Nemcev. Ponekod so sicer navajali tudi te številke, vendar so med temi podatki, ki so jih večinoma zbrale študentske organizacije,¹⁰ in med podatki uradne statistike precejšnje razlike. Do leta 1875 je navajal Statistisches Jahrbuch Slovence skupaj s Hrvati in Srbi. Na splošno lahko rečemo, da imajo podatki, ki navajajo samo skupno število jugoslovanskih študentov na avstrijskih univerzah pred prvo svetovno vojno, zaradi heterogene problematike posameznih narodov le majhno vrednost. Opozorimo naj še na napačen vtis, ki ga lahko napravijo glede Slovencev statistični podatki, če upoštevajo samo študente univerz. Na avstrijskih teoloških fakultetah je študiralo mnogo Nemcev, Čehov, Poljakov in Rusinov, Slovencev pa skoraj nič. Nemci, Čehi, Poljaki in Rusini so imeli namreč teološke fakultete na svojem narodnostnem ozemlju, Slovenci pa nobene. Pač pa so imeli v bližini, v Ljubljani, Mariboru, Celovcu in Gorici škofijska bogoslovna učilišča in na

⁶ Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des österreichischen Reichsrathes. XVII. Session. Str. 7567.

⁷ Prav tam, str. 7611.

⁸ Prav tam, str. 7586.

⁹ Laibacher Zeitung 26. 6. 1905 (str. 1299). Polec, v op. 1. cit. delo, str. 119.

¹⁰ Mnogo statistik je bilo objavljenih v Omladini.

teh so študirali teologijo. Zato je po statističnih podatkih delež Slovencev med študenti univerz prenizek, delež Slovencev med študenti bogoslovnih šol pa previsok. Na teologe s fakultet in bogoslovnih šol moramo gledati kot na celoto.

Leto	teol	p	m	f	tehn	bk	mn	v	skupaj
1876	139	80	9	89	72	0	3		392
1877	135	107	17	84	50	2	3		398
1878	119	98	11	80	36	6	0		350
1879	101	111	19	68	40	5	0		344
1880	109	122	8	54	32	11	0		336
1881	118	125	18	44	23	14	2		344
1882	144	134	11	33	26	13	1		362
1883	156	125	19	24	19	6	2		351
1884	156	134	24	17	22	5	2		360
1885	160	128	28	18	27	0	2		363
1886	180	110	26	12	20	1	3		352
1887	180	118	33	16	19	1	4		371
1888	206	105	50	13	20	1	3		398
1889	242	100	51	21	18	1	2		435
1890	261	95	44	14	18	0	3		435
1891	272	87	56	21	13	0	0		449
1892	258	100	66	30	12	2	1		469
1893	251	89	66	34	17	0	1		458
1894	238	102	69	36	18	3	2		468
1895	241	114	60	45	19	2	3		484
1896	262	147	73	49	34	5	3		573
1897	249	159	71	52	31	3	3		568
1898	243	196	67	49	33	3	0		591
1899	252	216	56	56	33	5	1		563
1900	244	246	58	69	29	5	1		652
1901	254	227	48	83	32	9	6		659
1902	235	254	51	118	42	12	4		716
1903	218	225	35	149	49	9	2		687
1904	211	197	26	185	57	10	3		689
1905	214	238	28	221	73	12	8		794
1906	221	247	41	165	86	12	3		775
1907	221	279	56	135	72	17	2		782
1908	202	345	64	116	66	16	2	13	824
1909	187	382	73	81	68	18	7	14	830
1910	176	388	74	71	102	27	9	24	871
1911	186	361	82	69	93	40	10	24	865
1912	201	345	86	88	104	40	10	26	900
1913	221	309	90	93	120	42	8	43	926

Slovenski študenti na avstrijskih univerzah in visokih šolah

teol: študenti teoloških fakultet in bogoslovnih šol — p: študenti pravnih fakultet — m: študenti medicinskih fakultet — f: študenti filozofskih fakultet — tehn: študenti tehniških visokih šol — bk: študenti visoke šole za kulturo tal — mn: študenti montanističnih visokih šol — v: študenti veterinarskih visokih šol.

Preglednica nam kaže število Slovencev, ki so v letih 1876—1913 študirali na avstrijskih univerzah, tehniških, montanističnih in veterinarskih visokih šolah, na visoki šoli za kulturo tal (Bodenkultur) na Dunaju in na bogoslovnih šolah. Navedeno je število, kakor je bilo objavljeno v publikacijah c. kr. Statistične centralne komisije (Statistisches Jahrbuch, Österreichische Statistik). Ko govorimo o letu 1876 ali 1913 je mišljeno študijsko leto 1875/76 ali 1912/13. Kjer dajejo statistike podatke za posamezne semestre, so navedene vselej številke za zimski semester. Podatki o veterinarskih visokih šolah so nam na razpolago šele od leta 1908 naprej. K letu 1913 bi morali številu 926 slovenskih študentov dodati še 30 študentov na trgovskih šolah »nad srednjo stopnjo« (eksportna akademija na Dunaju, višja trgovska šola Revoltella v Trstu), 11 študentov na umetniških akademijah in 5 študentov na akademiji za glasbo in upodabljalno umetnost na Dunaju, torej skupaj 46 študentov ali 5 %.

Slovenskih študentov na avstrijskih univerzah in drugih visokih šolah je bilo do konca 80-tih let manj kot 400 na leto, v letih 1889—1895 jih je bilo med 400 in 500, v letih 1896—1899 med 500 in 600, v letu 1900 652, eno leto pred začetkom prve svetovne vojne 926. Med študenti je bilo ves čas največ teologov in juristov. Začetno prevladovanje teologov ni bila nobena slovenska posebnost, ohranilo pa se je dlje časa kot pri razvitejših narodih. Razlog za to je bil predvsem v tem, da je bil študij bogoslovja najcenejši, šole pa najbližje. Mnogi kmečki sinovi so po neuspešnih poskusih, študirati medicino, pravo ali kaj drugega, zaradi pomanjkanja sredstev odšli na teologijo in postali duhovniki. S tem v zvezi je najbrž tudi liberalna usmerjenost precejšnjega dela naše starejše duhovščine. Leta 1876 so predstavljali teologi tretjino vseh slovenskih študentov. V letih 1878—81 je bilo teologov manj, in juristi so prvič postali za tri leta (1879—81) najmočnejša skupina slovenskih študentov. V 80-tih letih je poraslo število teologov od 109 (1880) na 272 (1891). V letih 1886—1894 je bila na teologiji več kot polovica vseh slovenskih študentov. Leta 1891 je bilo teologov največ. Od tega leta naprej je njihovo število padalo, vendar ne brez izjeme. V povprečju je študiralo bogoslovje v letih 1890/4 256 študentov, v letih 1895/9 249, v letih 1900/4 232, v letih 1905/9 209 in v letih 1910/13 196.

Juristov je bilo v 80-tih in 90-tih letih približno sto na leto. Ob prehodu v novo stoletje je prišlo do skokovitega porasta. Leta 1900 je bilo že 246 pravnikov. Postali so najmočnejša skupina. Leta 1908 jih je bilo nad 300, dve leti zatem (1910) pa so dosegli rekord (388). Pred prvo svetovno vojno je bila med slovenskimi študenti tretjina (33 %) juristov, slaba četrtina (24 %) pa teologov.

Število študentov medicinskih in filozofskih fakultet in tehniških visokih šol se je močno spreminjalo. Ta nihanja so deloma odgovarjala splošnim pojavom na avstrijskih visokih šolah, deloma pa so imela posebne slovenske značilnosti. Medicincev je bilo sprva sorazmerno precej. Treba bi bilo še upoštevati, da je na medicinsko-kirurški Jožefinski akademiji v času njenega ponovnega obstoja 1854—1874 študiralo precej Slovencev, kakor piše Šuklje v svojih spominih,¹¹ števil pa žal ni mamo na razpolago. Na medicinskih fakultetah je študiralo 1873 61 Slovencev; borzni polom tega leta je znižal njihovo število. V letih 1874—1886 jih je bilo manj kot 30 na leto, večinoma manj kot 20, leta 1880 samo 8. Malo pozneje je podobna kriza zajela študente tehnike. V letih 1881—1895 jih je bilo manj kot 30 na leto, najmanj pa leta 1892, ko jih je bilo samo 12. Krajša je bila kriza filozofskega študija. Trajala je v letih 1883—1891 z najnižjim številom filozofov v letu 1886 (12). Število slovenskih medicincev je bilo več kot 60 v letih 1892—1898 in znova od leta 1908 naprej, filozofi so prekoračili število 60 leta 1900, tehniki leta 1905. Od vseh teh treh študijskih skupin so bili do leta 1883 najmočnejši filozofi, nato medicinci (1884—1899) in spet filozofi (1900—1909). V letih 1902—1908 je zraslo število slovenskih študentov filozofskih fakultet nad sto letno, leta 1905 jih je bilo celo 221, toda ta vrh je bil nekaj docela izrednega. Leta 1910 se je dvignilo nad sto število študentov tehniških visokih šol. Odtlej pa do začetka prve svetovne vojne je bilo slovenskih tehnikov več kot medicincev ali filozofov.

Slovencev, ki so študirali na visoki šoli za kulturo tal, ni bilo veliko — nad deset letno le v letih 1880—1882 in po letu 1902, znatno več pa v zadnjih štirih letih pred prvo svetovno vojno. Slovenskih montanistov je bilo vedno malo. Šele od leta 1908 naprej vemo, koliko Slovencev je študiralo na veterinarskih visokih šolah.

Večkrat je bilo že ugotovljeno,¹² da je bil pri Slovencih delež študentov in inteligence precej nižji kakor pri Nemcih, Poljaki ali Čehih, kar je posledica socialne strukture in razvojne stopnje slovenskega prebivalstva. Po občevalnem jeziku so

¹¹ F. Šuklje: Iz mojih spominov I. del. Ljubljana 1926. Str. 56.

¹² J. Pieterski: Položaj Slovencev pred prvo svetovno vojno. V delu: Studije o slovenski zgodovini in narodnem vprašanju. Maribor 1981. Str. 193—214. G. Otruba: Die Nationalitäten- und Sprachenfrage des höheren Schulwesens und der Universitäten als Integrationsproblem der Donaumonarchie (1863—1910). V zborniku R. G. Plaschka und K. Mack (izd.): Wegenetz europäischen Geistes. Wien 1983. Str. 88—106. A. Suppan: Bildungspolitische Emanzipation und gesellschaftliche Modernisierung. Prav tam, str. 303—325.

predstavljali leta 1910 Slovenci 4,48 % prisotnih avstrijskih državljanov; med študenti — avstrijskimi državljani pa so predstavljali Slovenci leta 1913 le približno 2,27%. Tudi v vsaki deželi je bil delež slovenskih študentov nižji od deleža slovenskega prebivalstva. Na Štajerskem je bilo Slovencev 29 % prebivalstva, 20 % gimnazijcev, pa približno 19 % študentov visokih šol.¹³

Slovenci so študirali večinoma na Dunaju, v Gradcu, pozneje tudi v Pragi. Nekateri so študirali tudi drugod, v Avstriji ali v inozemstvu, toda to so bili posamezniki, ki so imeli materialno boljše možnosti, posebno ugodno priliko ali kaj podobnega. Ogrski Slovenci so študirali seveda pretežno na madžarskih, Beneški Slovenci na italijanskih univerzah. Marsikje se postavlja vprašanje, zakaj niso Slovenci, ki doma niso imeli univerze, hodili na zagrebško, ki jim je bila najbližja in tudi po jeziku najsorodnejša. Odgovor: zagrebška univerza je bila v drugi državni polovici. Zlasti študij na pravni fakulteti je bil za avstrijske državljane neprimeren. Mnogo se je razpravljalo o priznanju študija v Zagrebu: po letu 1904 so slušatelji, doma iz Istre in Dalmacije, ki so v Zagrebu uspešno opravili judicijalni in državnoznanstveni izpiti, lahko polagali pred posebno avstrijsko državno komisijo dopolnilne izpite v hrvaškem jeziku.¹⁴ To pa ni bilo mogoče študentom iz drugih dežel, torej veliki večini Slovencev. Tradicionalni študijski središči Slovencev sta bili torej Dunaj in Gradec; zelo grobo rečeno sta študirali dve tretjini na Dunaju, ena tretjina v Gradcu. Štajerski Slovenci so hodili bolj v Gradec, iz drugih dežel bolj na Dunaj, vendar je študirala tretjina slovenskih štajerskih študentov, v letih 1905, 1906 na Dunaju, šestina kranjskih pa v Gradcu. Med prvimi profesorji ljubljanske univerze jih je 11 študiralo na Dunaju, 2 pa v Gradcu, od teh je bil eden iz Kranjske, eden iz Štajerske.

Med 24 slovenskimi poslanci v zadnjem avstrijskem državnem zboru (1911—1918) je bilo 6 teologov, ki so vsi končali teologijo na domačih škofijskih bogoslovnih šolah; 4 med temi pa so dosegli nato še doktorat teologije, 2 na Dunaju, eden v Gradcu, eden v Rimu. Juristov je bilo tudi 6: med njimi jih je 5 končalo študij na dunajski univerzi, eden na graški — vendar sta dva dunajska študenta dosegla doktorat v Gradcu. Dva poslance sta končala filozofijo v Gradcu (eden je bil iz Kranjske, drugi iz Štajerske), eden medicino na Dunaju. Dunaj je imel pred Gradcem prednost prestolice, velikega centra, večje širine, zlasti za kranjske študente tudi večjih možnosti preživetja. V Prago so posamezniki hodili študirat že zgodaj, v večji meri pa šele od konca 19. stoletja, v času zaostrenih nacionalnih konfliktov: odločitev za Prago je bila nacionalno-politična. Motili pa bi se, če bi mislili, da so hodili Slovenci v Prago samo na češko univerzo in tehniko. Leta 1900 jih je bilo na nemški univerzi in tehniki 18, na češki 13; leta 1905 na nemški 20, na češki 25, šele leta 1908 se je razmerje spremenilo docela v korist češke univerze in tehnike (77 : 12). V Pragi je študiralo leta 1911 149 Slovencev, to se pravi 17 % vseh slovenskih visokošolcev. Vendar je padlo število slovenskih praških študentov do leta 1913 na 96. Zaradi prevladujočega svobodomiselnega vpliva Prage je začela Slovenska ljudska stranka propagirati študij na poljski univerzi v Krakovu. Posamezniki so res šli tja študirat, vendar akcija ni imela nobenega širšega odmeva.

IV

Natančnejše analize socialnega izvora slovenskih študentov in slovenskega izobraženstva v 19. stoletju sicer še nimamo, toda po posameznih statističnih in življenjskih podatkih sodeč in ob nacionalni in socialni strukturi tedanjega slovenskega prostora, je večina slovenskih študentov prihajala iz kmečkih, v manjši meri iz obrtniških vrst. Za njihovo šolanje je imel pogosto zasluge domači župnik, redkeje učitelj, univerzitetni študij pa so nato omogočale še razne podporne in štipendijske ustanove. Med njimi je imela (kot je znano) posebno pomembno mesto Knafljeva šti-

¹³ Te številke, dobljene iz nepopolnih statističnih podatkov, so le približne.

¹⁴ Österreichische Statistik. Neue Folge. 14. Bd. 3. Heft. Wien 1917. Str. 13.

pendijska ustanova z razmeroma visokimi štipendijami (leta 1900 jih je bilo 39 po 600 kron letno), vendar je bila vezana na dunajsko univerzo in namenjena vsem Kranjcem, tako Slovincem kot Nemcem.¹⁵ Poleg tega so se lahko slovenski — kot ostali avstrijski — študentje potegovali še za razne univerzitetne, državne in deželne podpore. Študij posameznih strok so posebej štipendirale dežele, hkrati pa so nekateri med njimi plačevali svojim študentom tudi razne prispevke (npr. Kranjska in Primorska za bolniški fond).¹⁶

Vseeno je bilo življenje slovenskih visokošolcev, kot pričajo razna poročila in spominski zapisi, pogosto kaj siromašno, celo na robu eksistenčnega minimuma. Izdatnejše podpore od doma so bili deležni le redki, mnogi so se preživljali z inštrukcijami in podporami posameznikov. Lahko bi naštevali spominska pričevanja, ki govore o prestradanih dneh, stalnem zadolževanju in iskanju najnujnejših sredstev za plačilo dolgov in stanarine. V tem pogledu naj bi bile razmere v Gradcu (in celo v Pragi) precej slabše kot na Dunaju, kjer je bilo več možnosti za zaslužek, hkrati pa so bile številne, na Dunaju živeče slovenske družine razmeroma naklonjene slovenskim študentom (npr. bolj kot v Gradcu).¹⁷ Tako lahko celo v glasilu narodno-radikalnih študentov Omladina, ki je bilo sicer pod vplivom Masarykovega kroga, zasledimo opozorilo, ki odsvetuje študij v Pragi zaradi tamkajšnjih neugodnih materialnih razmer.¹⁸

Leta 1888 je bilo na Dunaju na pobudo tu živečega jezikoslovca in narodopisca Ivana Navratila ustanovljeno Podporno društvo za slovenske visokošolce na Dunaju, ki je sredstva za študentske podpore zbiralo s prostovoljnimi prispevki. Slabo desetletje kasneje mu je sledilo podobno društvo v Gradcu (1897), v začetku 20. stoletja (1904) pa tudi v Pragi. Vsa tri društva so imela nadstrankarski značaj, njihove podpore pa so se ob koncu 19. stoletja gibale med 10 in 20 kronami (deloma v denarju, deloma v brezplačni hrani), neposredno pred prvo svetovno vojno pa so znašale od 15 do 30 kron na mesec.¹⁹ Število podeljenih pomoči je zlasti na Dunaju močno nihalo, ker je bil dotok sredstev po posameznih letih različen in očitno zelo negotov. V študentskih listih pogosto lahko beremo pritožbe, da so nekdanji podpiranci po končanem študiju pozabili na dobljene podpore in odrekli pomoč ustanovam, ki so jim omogočile študij.²⁰ Trdnejše je bilo materialno stanje podpornega društva Radogoj, ki je bilo na pobudo podjetnika Josipa Gorupa in ob prizadevanju Ivana Hribarja ustanovljeno leta 1893 v Ljubljani. Začetni fond zanj sta poleg Gorupa prispevala slovenski veletrgovec iz Trsta Janez Kalister in škof Josip Juraj Strösmayer.²¹ Radogoj je dodeljeval okoli 30 štipendij letno in je bil namenjen študentom z vsega slovenskega ozemlja. Z zaostritvijo strankarskih nasprotij na Slovenskem ob koncu 19. stoletja sta nato obe slovenski meščanski stranki (katoliška in liberalna) poizkušali tudi podpore študentom organizirati v skladu z njihovo strankarsko opredelitvijo. Ob liberalni usmeritvi Radogoja je za gmotno podporo študentom, ki so se izrekli za program katoliške stranke, skrbela leta 1896 ustanovljena Leonova družba v Ljubljani.

Kljub različnim podpornim ustanovam pa mnoga poročila govore o tem, da se je položaj slovenskih študentov v letih pred prvo svetovno vojno slabšal. Poročila v tisku in študentskih glasilih govore o povečanju življenjskih stroškov in vse večjem pritisku na podporna društva, ki so se borila s finančnimi težavami, pri čemer je število prosilcev stalno presevalo število razpoložljivih podpor.

¹⁵ O Knafljevi ustanovi: P. Vodopivec, Luka Knafelj in štipendisti njegove ustanove, Ljubljana 1971.

¹⁶ Zora III, 1898/99, str. 93. O podporah in ustanovah dobimo podatke tudi v drugih letnikih Zore in v narodno-radikalni Omladini, ki je začela izhajati 1904.

¹⁷ Omladina I/1904, str. 14, II/1905—6, str. 142.

¹⁸ Omladina VIII/1911—12, str. 138.

¹⁹ Po podatkih narodno-radikalnih študentov je potreboval študent na Dunaju ali v Pragi leta 1907/8 najmanj 50—70 kron mesečno, da je kolikor toliko dostojno živel. Dijaški almanah za leto 1907/8, Ljubljana 1907, str. 60 in sledeče.

²⁰ Omladina I/1904, str. 139.

²¹ Ivan Hribar: Moji spomini I. del, Ljubljana 1928, str. 182; 2. izdaja, uredil Vasilij Melik, I. del, Ljubljana 1983, str. 175—176.

V

Slovensko študentsko gibanje je imelo ob koncu 19. stoletja že svojo tradicijo.²² Njegovi začetki segajo v leto 1848 in je bilo vse od svojega nastanka tesno povezano s političnim življenjem na slovenskih tleh. Slovenski narodno-politični program leta 1848 z zahtevo po Zedinjeni Sloveniji je deloma izšel iz študentskih vrst in je imel med slovenskimi študenti v Gradcu in na Dunaju najbolj vnete zagovornike. Obenem so študentje prevladovali v obeh društvih, imenovanih Slovenija, ki so ju v Gradcu in na Dunaju ustanovili tamkaj živeči Slovenci. Čeprav je dunajska Slovenija usahnila že leta 1848, graška pa le kot literarno združenje životarila tja do leta 1850, sta bili obe Sloveniji pomembna vzpodbuda povsem študentskim društvom, ki so nastajala v 60-tih in 70-tih letih 19. stoletja.

Na Dunaju je prišlo do ponovnega poizkusa, da bi slovensko študentsko omizje spremenili v trajnejše združenje, že v začetku ustavne dobe, vendar je tudi ta »druga« Slovenija naglo prenehala. Pomembnejši napredek v organiziranju slovenskih študentov na Dunaju je bil tako napravljen šele z generacijo študentov, ki se je vpisovala na dunajsko univerzo v času preosnove avstrijske države v dualistično monarhijo. Ta generacija, ki ji pripada vrsta slovenskih književnih ustvarjalcev in je po Ivanu Prijatelju sploh »najlepši list v zgodovini slovenskega dijaštva«, se je, nezadovoljna z omahljivo slovensko politiko, opredelila za najodločnejše pripadnike nastajajočega liberalnega tabora. Na dveh vseslovenskih študentskih shodih v Ljubljani leta 1868 in 1869 so se študentje zavzeli za vztrajanje pri programu Zedinjene Slovenije, zahtevali ustanovitev slovenske univerze v Ljubljani in izoblikovali svoje geslo: »Vse za svobodo in narodnost«. Že leta 1867 je bilo na Dunaju ustanovljeno slovensko akademsko društvo Sava, ki je po krajšem in manj uspešnem hrvatsko-slovenskem sodelovanju v skupnem študentskem društvu Jug prerastlo leta 1869 v novo, »tretjo« Slovenijo.

Slovenija, ustanovljena maja 1869, pomeni začetek kontinuiranega razvoja slovenskega študentskega gibanja. Toda čeprav načelno liberalno usmerjeni, se v njenih vrstah zaenkrat še niso uspeli zediniti o enotnem »svobodomiselnejšem« programu. Regionalne razlike, še bolj pa nesorazmerje med nazori, ki so se jih navzeli na Dunaju, in realnostjo doma, kjer je študij še vedno pogosto omogočala, dobra volja domačega župnika, so hromile odločnejšo študentsko akcijo. Kriza 1873 in nato relativno pomirjenje klerikalno-liberalnih sporov sta tudi na dunajske študente pomirjevalno vplivale. Večjo razgibanost razkriva tedanje slovensko študentsko življenje v Gradcu: po kratkotrajnem življenju društva Sloge, in po policijski prepovedi najprej tehničnega, nato literarnega društva Vendija, so slovenski graški študentje leta 1875 ustanovili akademsko društvo Triglav. Vendar njegovo usmeritev označujejo predvsem narodnostni in manj nazorsko politični poudarki.

Skoraj dve naslednji desetletji so ostali slovenski študentje omejeni na delo v obeh slovenskih študentskih društvih in niso pomembneje posegali v domače politično življenje. Vseslovenski študentski shod, ki so ga graški in dunajski študentje leta 1887 ponovno organizirali v Ljubljani, ni niti po odmevnosti, niti po programu dosegel obeh študentskih shodov iz šestdesetih let. V slovenski politiki sta ti dve desetletji obdobje »sloge« in relativnega političnega zatišja, ki ni zahtevalo načelnejše nazorsko politične diferenciacije. Obe študentski društvi sta bili sicer po svoji te-

²² Literatura o slovenskem študentskem gibanju pred prvo svetovno vojno je obsežna, vendar še nima podrobnega in zaokroženega prikaza življenja in združevanja slovenskih študentov v času 1848—1918. Tale kratki oris slovenskega študentskega gibanja se opira predvsem na naslednje publikacije in razprave: Janko Vencajz: Spomenica ob petindvajseti obletnici akademskega društva »Slovenija« na Dunaju, Ljubljana 1894. Jakob Kelemina, Sandor Hrašovec, Srečko Serajnik: Akademsko tehnično društvo »Triglav«, Ljubljana 1906. Ivan Prijatelj: Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina 1848—1895, IV, Ljubljana 1961. Josip Puntar: Slovenski narod, njegova inteligenca in dijaštvo, Čas, Ljubljana 1908, str. 280—290, 351—354. Wolfgang Petritsch: Die slowenischen Studenten an der Universität Wien (1848—1890), disertacija, Wien 1972. Slovensko študentsko gibanje 1848—1918 obsežno obravnava tudi Slavko Kremenšek v uvodu v svojo knjigo: Slovensko študentsko gibanje 1919—1941, Ljubljana 1972. V nemščini je izšla pred kratkim o slovenskih študentih na dunajski univerzi razprava Horst Haselsteiner: Die Bedeutung Wiens als Universitätsstadt in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts, v zborniku Wegenetz europäischen Geistes, cit. v op. 12. Seveda s tem literatura, ki direktno ali indirektno govori o življenju slovenskih študentov in o slovenskem študentskem gibanju v obravnavanem času, še ni izčrpana.

meljni usmeritvi »liberalni«, podobno kot je bila do devetdesetih let liberalna, slovenska laična inteligenca. Ob omahljivem značaju slovenskega liberalizma pa tudi liberalna usmeritev večine slovenskih študentov ni mogla pomembneje vplivati na razmere na slovenskih tleh.

Te razmere so se spremenile na Slovenskem v začetku devetdesetih let. Zahteva po določnejši nazorski in politični ločitvi je prišla iz katoliškega tabora in je razcepila tudi študentske vrste. Posamezni katoliško misleči študentje so sicer že prej sledili pozivom slovenskega katoliškega tiska in se namesto v Slovenijo vključevali v nemško in katoliško študentsko društvo Austria.²³ Glasnejša polemična razhajanja je vzbudil študentski literarni časopis Vesna (1892—1894), ki je začel izhajati v Celju in je naštel zaradi svoje »svobodomiselne« usmeritve na negotovanje zlasti v katoliškem taboru. Z izstopom katoliških študentov iz Slovenije je bilo nato leta 1894/95 ustanovljeno katoliško slovensko akademsko društvo Danica na Dunaju, ki je izdajalo glasilo Zora (1895—1921). Ustanovitev katoliškega študentskega društva je bila deležna močne podpore od doma, vendar je proces diferenciacije med študenti potekal počasneje kot so si to želeli v vodstvu katoliškega tabora in je večina slovenskih študentov na Dunaju še nadalje vztrajala v Sloveniji. Leta 1901 je prišlo do cepitve tudi v graškem Triglavu z ustanovitvijo študentskega katoliškega društva Zarja. Šele leta 1910 je nato sledila še ustanovitev katoliškega slovenskega društva Dan v Pragi. S tem je katoliški tabor dosegel delitev na liberalne in katoliške študente v vseh treh avstrijskih univerzitetnih središčih, kjer so študirali slovenski študentje, čeprav mu ni uspelo zagotoviti številčne nadmoči katoliških društev in je število njihovih članov le počasi rastle (okoli leta 1910 naj bi jih bilo v vseh treh društvih okoli 100).²⁴ Z ustanovitvijo Slovenske dijaške zveze leta 1905 so poizkušali v katoliškem taboru tesneje povezati katoliška mladinska društva, s počitniškimi zborovanji, na katerih so sodelovali tudi bogoslovci, pa razširiti njihov krog. Večji odmev med študenti so imele krščansko-socialistične ideje, ki jih je na Slovenskem razširjal dr. Janez E. Krek.

Med nastalimi katoliškimi študentskimi organizacijami in ostalimi slovenskimi študentskimi društvi, ki so ohranjala liberalno usmeritev, praviloma ni bilo stikov, vendar so uspeli študentje vsaj sprva še organizirati nekaj skupnih akcij. Leta 1898 se je tako v Ljubljani kljub razcepu še sešel vseslovenski študentski in dijaški shod, ki se je med drugim zavzel za ustanovitev slovenske univerze v Ljubljani. Do različnih skupnih akcij je prišlo še pozneje, zlasti v zvezi s stremljenji po ustanovitvi slovenske univerze. V tem oziru je bilo posebno leto 1901 zelo razgibano. Bilo je mnogo zborovanj slovenskih študentov, tako doma kot v avstrijskih univerzitetnih središčih. Eden rezultat študentovskega sodelovanja so bile med drugim tudi različne publikacije o slovenski univerzi, tako na primer Vseučiliški zbornik (1902). V boju za slovensko univerzo so sodelovali slovenski študentje tudi v naslednjih letih. Šele nesoglasja v Vseučiliškem odseku, ki so ga leta 1908 ustanovili slovenski študentje na Dunaju, da bi spodbujali propagando za slovensko univerzo, so dokončno uničila to sodelovanje.

Razočarani nad strankarskimi prepiri in neučinkovito politiko obeh meščanskih strank, še posebej liberalne stranke na Kranjskem, so poizkušali slovenski študentje na Dunaju v začetku 20. stoletja določneje opredeliti narodno-politične naloge slovenskega akademika in izobraženca. Tim. narodni radikali so najprej prevladali v dunajski Sloveniji in v njenem okviru ustanovili politično-izobraževalni klub Skala, posebni narodno-radikalni društvi pa so ustanovili tudi 1904 v Gradcu (Tabor) in 1906 v Pragi (Adrija). Po prevladi narodnih radikalov v dunajski Sloveniji so ustanovili liberalni študentje na Dunaju svoj poseben študentski klub Sava (1902), v graškem Triglavu in praški Iliriji pa je po izstopu narodnih radikalov ostalo liberalno vodstvo.

²³ S. Kremenšek, v zgornji opombi cit. delo, str. 18.

²⁴ Prav tam, str. 21.

Po prepričanju narodnih-radikalov so slovenski narodni voditelji in stranke, za-
nemarjali delo med ljudstvom, zato bi moralo biti prav'drobno delo, ki teži k dvigu
ljudske izobrazbe in širjenju kulturnega obzorja, glavna naloga narodnoosvečenega
akademika in izobraženca. »Izobražen narod ne propade in se ne potujči«. S to mi-
slijo in pod geslom »Iz naroda za narod« so narodni radikali organizirali izobraže-
valne tečaje, razmišljali o organizaciji ljudskega in srednjega šolstva, pozivali k iz-
dajanju strokovne literature v slovenskem jeziku (in opozarjali na, zaposlitvene
možnosti in potrebe na Slovenskem. Da bi študentsko delo ne prenehalo s počitnicami,
je bilo že leta 1904 ustanovljeno ferialno društvo Prosveta v Ljubljani (nato pa tudi
podobna društva na Goriškem, Štajerskem, v Trstu, Istri in na Koroškem), ki je med
drugim organiziralo potujoče ljudske knjižnice. V letih 1904—1914 je izdajalo gi-
banje narodno radikalnih študentov tudi svoje glasilo Omladina, ki razkriva pove-
čujoči se vpliv Masarykovega kroga.²⁵ Narodni-radikalizem je naletel na odklonilen
odmiv pri obeh slovenskih meščanskih strankah in zdi se značilno, da so narodno-
radikalni študentje svoj prvi vseslovenski shod (leta 1905) organizirali v Trstu in ne
v Ljubljani. Drugi shod narodno-radikalnih študentov je bil 1907 v Celju in šele
tretji 1909 v Ljubljani.

Slovenski študentje so se razen v omenjenih društvih vse bolj pogosto združevali
tudi v skladu s svojo študijsko usmeritvijo in nastala je vrsta slovenskih študentskih
strokovnih klubov, ki so bili pogosto le kratkotrajni, pa so zato podatki o njihovi
dejavnosti in učinkovitosti zelo nezanesljivi. Že v 60-tih letih je bil v Pragi ustanov-
ljen klub slovenskih tehnikov, ki je imel zlasti namen izoblikovati slovensko termino-
logijo.²⁶ V začetku 20. stoletja so bila posebna strokovna društva za slovenske ju-
riste, medicince, tehnikе, veterinarje in agronome na Dunaju, za medicince in tehnikе
v Gradcu in za tehnikе v Pragi. V zvezi z določenimi dejavnostmi so se enako za-
interesirani zbirali v različnih krožkih (na primer v češko-slovenskem akademičnem
alpskem in sokolskem krožku v Pragi). Ferialna društva, ki so bila po politični cep-
tvi slovenskih študentov na katoliško, liberalno in narodno-radikalno strujo usta-
novljena po strankarskih stališčih, so imela svojega predhodnika v društvu Sava,
ustanovljenem leta 1892.²⁷ Neposredno pred prvo svetovno vojno so imeli narodni
radikali najboljše organizirano mrežo ferialnih društev: Prosveta je bila v Ljubljani,
Bodočnost na Štajerskem, Balkan v Trstu, Istra v Istri in Gorotan na Koroškem. Na
katoliški strani je povezovala študente med počitnicami Slovenska dijaška zveza;
v liberalnem taboru pa je skrbelo zato ferialno društvo Sava in nekaj časa tudi
Vesna, ferialno društvo za Gorenjsko.²⁸ Socialno-demokratsko usmerjeni študentje
očitno niso razvili živahnejše dejavnosti, čeprav so imeli v letih 1908—1912 (?)
lasten klub slovenskih socialno-demokratskih akademikov na Dunaju.²⁹ Ciril-Meto-
dova družba je imela akademiško podružnico na Dunaju, ustanovljeno 1910, in v
Gradcu, ustanovljeno 1913. Od leta 1907 naprej so izdajali narodno-radikalni štu-
dentje, od leta 1908 naprej pa katoliški poleg svojih listov še poseben koledarček,
v katerem so razen različnih programatičnih člankov objavljali najvažnejše podatke
o študiju na Dunaju, v Gradcu in Pragi, o podpornih društvih, o materialnih prilikah
v teh treh univerzitetnih središčih in o študentskih društvih.³⁰ Stremljenja liberalno
usmerjenih Slovencev, ki so študirali na Dunaju, da bi po izstopu iz Slovenije in po
ustanovitvi lastnega društva Sava leta 1902 izdajali tudi svoje lastno glasilo Svoboda,
so ostala brez večjega uspeha, saj se jim je posrečilo izdati le nekaj števil.³¹

²⁵ O tem glej tudi Arnold Suppan, v op. 12 cit. razprava.

²⁶ Omladina VIII/1911—12, str. 116.

²⁷ J. Stergar: Začetki slovenskega ferialnega društva »Sava« v Ljubljani, Kronika XXII/1974, str. 31—40.

²⁸ Podatke o slovenskih društvih in klubih na Dunaju, v Pragi in Gradcu sta pred prvo svetovno vojno objavljala Dijaški almanah I/1907—VII/1913 in Koledarček slovenskega katoliškega narodnega dijaštva I/1908—VI/1913. Vendar so podatki zelo nepopolni, ker publikaciji ne navajata let ustanovitve, ne delovnih namenov društev, prav tako pa ne omenjata klubov in društev, ki so bila le kratkotrajna.

²⁹ Literatura socialno-demokratskega kluba slovenskih študentov ne omenja. Navajamo ga po obeh v op. 28 citiranih koledarčkih.

³⁰ Cit. v op. 28. Dijaški almanah so izdajali narodno-radikalni, Koledarček slovenskega katoliškega narodnega dijaštva pa katoliški študentje. Obe publikaciji sta izhajali v Ljubljani.

³¹ Dijaški almanah za leto 1908/9, Ljubljana 1908, str. 87.

V prvih letih 20. stoletja so se hkrati okrepili stiki s češkimi, hrvatskimi, srbskimi in celo bolgarskimi študenti in njihovimi društvi. Glavno spodbudo za te stike so dajali narodni radikali, ki so se odkrito zavzemali za tesnejše povezovanje med jugoslovanskimi narodi. Na prvem južnoslovanskem študentskem shodu v Beogradu leta 1905 je bil predstavnik narodno-radikalnih študentov Zerjav izvoljen za predsednika; Omladina pa je ob tej priliki kot tudi kasneje objavila vrsto sestavkov, ki jih preveva sicer dokaj nedoločeno in predvsem čustveno, a vendar odkrito navduševanje za jugoslovanstvo.

Do večjih prerekanj med narodnimi radikali je prišlo, ko so nekateri začetniki narodno-radikalnega gibanja po končanem študiju in vrnitvi v domovino pristopili v liberalno stranko. Take odločitve so vzbudile med narodno-radikalnimi študenti glasno kritiko in odprla vprašanje o odnosu narodno-radikalnega gibanja do obstoječih slovenskih meščanskih strank in do socialne demokracije. Kljub pomenu, ki so ga narodni radikali med drugim pripisovali socialnemu vprašanju, ni prišlo do ožjega zблиžanja med narodnimi radikali in slovensko socialno demokracijo in narodno-radikalni študentje so se tudi po dokončanem študiju le v majhnem številu priključili socialno-demokratskemu krogu.³²

VI

Kakor na vse druge študente v avstrijskih univerzitetnih središčih so posamezni pomembnejši profesorji trajno vplivali tudi na slovenske študente. Ti vplivi se seveda niso omejevali le na področje slavistike in niso bili omejeni le na profesorje slovenskega ali slovanskega porekla (kot sta bila Jagić ali Miklošič). Različne generacije študentov prava, filozofije, medicine, naravoslovja in tehnike omenjajo najrazličnejše profesorje, ki so vplivali na njihovo kasnejšo delovno in znanstveno usmeritev.

Sistematičnejši pregled in popolnejšo oceno teh vplivov bi omogočil šele podrobnejši študij strokovnih objav in spominskega gradiva slovenskih izobražencev; ki so se šolali na avstrijskih visokih šolah in univerzah. Že razpoložljivi podatki pa jasno kažejo, da slovenski študentje iz avstrijskih univerzitetnih središč niso prinašali le novih nazorov, političnih in literarnih pogledov, temveč je prav prek njihovih stikov s pomembnimi predstavniki tedanjega avstrijskega kulturnega in znanstvenega življenja nastajala tudi slovenska strokovna literatura in terminologija. Med profesorji »državoznanstva« in narodnega gospodarstva sta imela širši odmev zlasti Lorenz Stein in Albert Schäffle s predstavniki dunajske historično-gospodarske šole, čeprav so na Slovenskem v šestdesetih in sedemdesetih letih 19. stoletja odmevale tudi liberalnejše ekonomske teorije. Leta 1876 je študent prava Karel Slanc pod vplivom svojega dunajskega profesorja Emila Wilhelma Wahlberga med prvimi na slovenskih tleh opozoril na načela modernega kriminalnega prava in zavrnil smrtno kazen.³³ Slovenski politik in zdravnik Josip Vošnjak omenja v svojih »Spominih« profesorje Škodo, Hyrtla, Brückeja, Rokitanskega, Hebro in druge, ki so pomembneje vplivali na njegovo strokovno usmeritev.³⁴ Na celo generacijo slovenskih naravoslovcev, ki so ob koncu 19. stoletja študirali na dunajski univerzi in se posvetili oblikovanju strokovne literature v slovensčini in raziskovanju so vplivali anatom prof. Julij Wiesner, prof. Hans Molich, genetik Erich Tschermak in drugi. Umetnostni zgodovinarji so bili pod vplivom Maxa Dvořaka.

VII

Večina slovenskih študentov se je po končanem študiju vrnila v domače kraje, nemalo pa jih je službovalo v raznih deželah monarhije. Del med njimi se je po-

³² O odnosih narodnih radikalov do socialne demokracije je izšla vrsta člankov v Omladini, o vprašanju pa so govorili tudi shodi narodno-radikalnih študentov, zlasti prvi shod v Trstu 1905.

³³ P. Vodopivec: Smrtna kazen v tisku na Slovenskem 1848—1878, Kronika, XXV/1977, str. 37—48.

³⁴ Josip Vošnjak: Spomini, Prvi del, Ljubljana 1905, str. 62, 2. izdaja, uredil Vasilij Melik, Ljubljana 1983, str. 56.

svetil znanstvenemu in strokovnemu delu. Ker so bili pogoji za takšno delo na slovenskih tleh slabi in za sistematičnejše raziskovalno delo ni bilo dosti možnosti, so mnogi slovenski znanstveniki in izobraženci delovali izven slovenskega ozemlja in med drugim poučevali na raznih avstrijskih univerzah (tudi v Černovicah). Med njimi zopet niso bili le pravniki in slavisti, temveč tudi medicinci, naravoslovci in tehniki. V letih 1855—1880 je tako npr. Simon Strupi predaval veterino v Pragi, Simon Šubic je od leta 1869 predaval fiziko na graški univerzi, Ignac Klemenčič (1853—1901) na univerzi v Innsbrucku, med najpomembnejšimi pa je nedvomno Jožef Štefan, ki si je po mladostnih literarnih poizkusih pridobil kot fizik in univerzitetni profesor sloves na Dunaju. Nekateri izobraženci in strokovnjaki, ki so prihajali s slovenskega ozemlja, so ob stiku z nemško strokovno javnostjo opustili zveze z domovino, drugi pa so ostali povezani s slovenskim prostorom. Več slovenskih strokovnjakov in profesorjev je delovalo tudi na univerzah izven monarhije: v Rusiji, nekaterih državah zahodne Evrope in celo v bolj oddaljenih deželah. Njihovo število še ni dokončno ugotovljeno: tako so slovenski gradbeniki nedavno opozorili na Mihaela Štrukla (1851—1923), doma iz Loga pod Mangartom, ki je v letih 1869—1874 študiral na Tehnični visoki šoli na Dunaju in se v osemdesetih letih uveljavil kot profesor na Politehničnem inštitutu v Helsinkih.³⁵ Zelo mlada sta umrla zgodovinar Vladimir Levec (1877—1904), profesor nemške pravne zgodovine na freiburški univerzi v Švici in slavist Vatroslav Oblak (1864—1896) na graški univerzi.

VIII

Slovenska inteligenca je v času, o katerem razpravljamo, nedvomno pripadala dvema krogoma: domačemu slovenskemu in širšemu avstrijskemu, ki je bil v mnogih ozirih ena celota. Ta celota je veljala tudi za zaposlovanje, saj so mnogi Slovenci živeli izven slovenskih dežel, bili so profesorji na dunajskih gimnazijah, uradniki v ministrstvih itd. Slovenski študentje na Dunaju, v manjši meri tudi v Gradcu, niso bili osamljeni: imeli so večje ali manjše stike s tu živječimi Slovenci, z drugimi slovanskimi študenti, s katerimi jih je večinoma povezovala nacionalno-politična sorodnost, pa tudi z vsem okoljem. Bili so deležni vseh blagodati velikega kulturnega središča, ki je prinašalo obenem tudi stik z dogajanjem v drugih evropskih središčih; ta kulturni vpliv je bil nedvomno zelo velik in zelo koristen. Žal sta začela nestrpnost in šovinizem zastrupljati medsebojne odnose, ki so prej kljub vsem nasprotjem le temeljili na medsebojni strpnosti in spoštovanju. Po letu 1897 so se razmere na univerzah neprestano slabšale: kot argument se je vedno bolj uporabljala surova sila, pritisk večine, vnašanje nacionalnega šovinizma na domala vsa področja medsebojnih odnosov. To pa je povzročalo tudi to, da se je med slovanskimi študenti začel namesto občutka domačnosti pojavljati občutek; da žive kot tujci in vsiljenci. Vedno bolj se je kazalo stališče, kakor ga kaže naslednji nasvet v Koledarju slovenskega katoliškega študentstva: »Naj se naši dijaki otresejo enkrat tega ozkega kroga, v katerega jih vklepata Dunaj in Gradec in naj pogledajo malo dalje po svetu. Najprvo pridejo v poštevek seveda slovanske univerze: Krakov, Lvov, Praga. V interesu celega naroda je, da se v gotovih ozirih otresemo tesnih vezij nemške kulture in ustvarimo kaj nam primernejšega, kar je mogoče edino, če se bolj približamo drugim slovanskim narodom . . . Vsak naj bi se torej odtrgal za en ali dva tečaja od svoje nemške matere učenjaške na Dunaju in Gradcu in poletel na eno izmed slovanskih univerz.«³⁶

Gotovo so najdlje ostali neskaljeni osebni odnosi med profesorji in med tistimi študenti, ki so hlepeli po znanju in znanstvenem delu in ki so bili večinoma deležni obilne pomoči, dragocenih nasvetov, zavzetosti in tudi pravega prijateljstva.

³⁵ Srdan Turk: Mihael Štrukel (Štrukelj), prvi redni univerzitetni profesor med slovanskimi gradbeniki, Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike 5/6, Ljubljana 1981, str. 267—282.

³⁶ Koledarček slovenskega katoliškega narodnega dijaštva za šolsko leto 1909/10, Ljubljana 1909, str. 75.

Zusammenfassung

DIE SLOWENISCHE INTELLIGENZ UND DIE ÖSTERREICHISCHEN HOCHSCHULEN 1848—1918

Vasilij Melik — Peter Vodopivec

Im Zuge der Reformen in den Jahren 1848 und 1849 wurden die Lyzeen aufgelöst. Von den höheren Schulen blieben im slowenischen Raum und in seiner nächsten Nähe nur die bischöflichen theologischen Lehranstalten. Das politische nationale slowenische Programm, das zur Zeit der Revolution zum erstenmal an die Öffentlichkeit trat, enthielt die Forderung nach einer slowenischen Universität. Dadurch wurde die Universitätsfrage in Ljubljana (Laibach) zu einer Nationalitätenfrage. Die Bestrebungen nach einer slowenischen Universität wurden in der Zeit der Habsburger Monarchie nicht verwirklicht.

Die Tabelle (Seite ...) zeigt uns die in den Publikationen der k. k. Statistischen Zentralkommission angeführte Zahl der Slowenen, die in den Jahren 1876—1913 an den österreichischen Universitäten, an den technischen, montanistischen und tierärztlichen Hochschulen, an der Hochschule für Bodenkultur in Wien und an theologischen Lehranstalten inskribiert waren. Stets herrschten Theologen und Juristen unter den Studierenden vor. Schon mehrfach ist festgestellt worden, daß bei den Slowenen der Anteil der Studierenden und der Intelligenz viel geringer war als bei Deutschen, Polen oder Tschechen, was auf die soziale Struktur und das Entwicklungsniveau der slowenischen Bevölkerung zurückzuführen ist. Die traditionellen Studienzentren der Slowenen waren Wien und Graz; grob geschätzt studierten zwei Drittel in Wien, ein Drittel in Graz. Später studierten die Slowenen auch in Prag, in größerer Zahl erst Ende des 19. Jahrhunderts, in der Zeit der verschärften nationalen Konflikte. Im Jahr 1908 studierten in Prag 149 Slowenen, was 17 % aller slowenischen Hochschüler darstellte. Doch bis 1913 sank die Zahl auf 96.

Eine eingehende Analyse des sozialen Ursprungs der slowenischen Studenten und der slowenischen Intelligenz liegt noch nicht vor, doch einzelnen statistischen Daten und Lebensangaben zufolge und entsprechend der nationalen und sozialen Struktur des damaligen slowenischen Gebietes kam die Mehrheit der slowenischen Studenten aus den Reihen der Bauern, weniger aus dem Handwerkerstand. Das Verdienst um ihre Ausbildung kam häufig dem einheimischen Pfarrer zu, seltener dem Lehrer, das Universitätsstudium aber wurde dann noch durch verschiedene Unterstützungs- und Stipendieneinrichtungen ermöglicht. Ein besonders bedeutender Platz gebührt dabei der Knaffl-Stiftung. Trotzdem war das Leben der slowenischen Hochschüler oft sehr ärmlich, lag sogar an der Grenze des Existenzminimums. Einer ergiebigen Unterstützung von zu Hause konnten sich nur sehr wenige von ihnen erfreuen, meist hielten sie sich mit Nachhilfeunterricht und durch Unterstützung durch einzelne Gönner über Wasser.

Die Anfänge der slowenischen Studentenbewegung reichen in das Jahr 1848 zurück. Das slowenische national-politische Programm mit der Forderung nach einem Vereinten Slowenien ging teilweise aus den Studentenreihen hervor. Zugleich überwogen die Studenten in den beiden Vereinen mit Namen Slovenija, die in Wien und Graz gegründet worden waren. Beide bildeten einen wichtigen Ausgangspunkt für reine Studentenvereine, die in Wien und Graz in den sechziger und siebziger Jahren entstanden. Bei zwei allslowenischen Studententreffen in Ljubljana in den Jahren 1868 und 1869 setzten sich die Studenten für ein Beharren auf dem Programm des Vereinten Sloweniens ein, sie forderten die Gründung einer slowenischen Universität in Ljubljana und formulierten ihren Leitspruch: Alles für die Freiheit und die Nationalität. Die Slovenija, im Mai 1869 in Wien gegründet, bedeutet den Beginn einer kontinuierlichen Entwicklung der slowenischen Studentenvereine. Zu Beginn der neunziger Jahre veränderten sich die Verhältnisse im slowenischen Raum. Die Forderung nach einer deutlicheren anschauungsmäßigen Trennung kam aus dem katholischen Lager und führte auch innerhalb der Studentenschaft zur Spaltung. Der Austritt von katholischen Studenten aus der Slovenija veranlaßte dann im Jahr 1893/94 in Wien die Gründung eines rein katholischen slowenischen akademischen Vereins Danica, der von 1895 an auch das Blatt Zora herausgab. Im Jahre 1901 folgte die Gründung des katholischen Studentenvereins in Graz, im Jahre 1910 in Prag. Zu Beginn des 20. Jahrhunderts kam es mit der Gründung der national-radikalen Studentenbewegung zu neuen Spaltungen. Die National-Radikalen gewannen zuerst in der Wiener Slovenija Oberhand, besondere nationalradikale Vereine wurden später auch in Graz und in Prag gegründet. In den Jahren 1904—1914 gab die Bewegung auch ihr Blatt Omladina heraus, das einen wachsenden Einfluß des Masaryk-Kreises aufweist. Außer in den allgemeinen Vereinen schlossen sich slowenische Studenten auch in fachlichen Vereinigungen und Klubs zusammen, die oft nur für kurze Zeit ins

Leben gerufen wurden, weshalb Angaben über deren Tätigkeit und Wirkungsgrad sehr unverlässlich sind.

Wie auf alle anderen Studenten in den österreichischen Universitätszentren übten einige angesehenere Professoren auch auf die slowenischen Studierenden einen nachhaltigen Einfluß aus, wobei diese Einwirkungen selbstverständlich nicht nur auf Professoren aus dem Gebiet der Slavistik oder auf Professoren slowenischer oder slawischer Herkunft begrenzt blieben.

Mehrere slowenische wissenschaftliche Forscher lehrten an verschiedenen österreichischen Universitäten, aber auch an Universitäten außerhalb der Monarchie. Unter ihnen gab es wiederum nicht nur Juristen und Slawisten, sondern auch Mediziner, Naturwissenschaftler und Techniker. Deren Zahl ist noch nicht endgültig festgestellt.

Na sedežu Zveze zgodovinskih društev Slovenije (oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, YU-61000 Ljubljana, Aškerčeva 12/I, telefon (061) 332 611, int. 209) lahko naročite še večino letnikov predhodnika »Zgodovinskega časopisa« — revije »Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo«. V Glasniku je objavljena vrsta razprav, ki so še danes ohranile svojo znanstveno vrednost. Vsem ljubiteljem zgodovinskega branja, posebej pa še raziskovalcem naše zgodovine zato priporočamo, da si omislijo komplet dostopnih števil »Glasnika Muzejskega društva za Slovenijo« (GMDS).

Cene so razprodajne in so za posamezne številke naslednje:

GMDS 1/1919-20 — 40 din	GMDS 16/1935, št. 3-4 — 120 din
GMDS 2-3/1921-22 — razprodan	GMDS 17/1936 — 240 din
GMDS 4-6/1923-25 — 40 din	GMDS 18/1937, št. 1-2 — razprodan
GMDS 7-8/1926-27 — 60 din	GMDS 18/1937, št. 3-4 — razprodan
GMDS 9/1928 — razprodan	GMDS 19/1938, št. 1-2 — 200 din
GMDS 10/1929 — razprodan	GMDS 19/1938, št. 3-4 — 200 din
GMDS 11/1930 — razprodan	GMDS 20/1939 — 440 din
GMDS 12/1931 — razprodan	GMDS 21/1940 — 240 din
GMDS 13/1932 — razprodan	GMDS 22/1941, št. 1-2 — 200 din
GMDS 14/1933 — razprodan	GMDS 22/1941, št. 3-4 — 60 din
GMDS 15/1934 — razprodan	GMDS 23/1942 — 120 din
GMDS 16/1935, št. 1-2 — razprodan	GMDS 24/1943 — 80 din
	GMDS 25-26/1944-45 — 60 din

Kazalo k zgodovinskim publikacijam Muzejskega društva za Slovenijo velja 100 dinarjev.

Člani slovenskih zgodovinskih in muzejskih društev imajo na navedene cene 25-odstotni popust, študentje pa 50-odstotni popust. Za nakup kompleta GMDS odobravamo poseben popust. Za naročila iz tujine zaračunamo 60-odstotni pribitek in dejanske poštno stroške.